

AKADEEMILINE EMAKEELE SELTS
EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA JUURES

KOGUMISTÖÖ JUHENDAJA EESTI KEELE ALAL

Nr. 1



RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

AKADEEMILINE EMAKEELE SELTS
EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA JUURES

KOGUMISTÖÖ JUHENDAJA
EESTI KEELE ALAL

Nr. 1



RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“
TARTU, 1949

RAAMATUKOGU
TARTU ÜLKOOLI

9

KOGUMISTO JUHENDAJA
EESTI KEEL ALA

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu
16701

RAAMATUKOGU
TARTU ÜLKOOLI

I. Sissejuhatavat.

Nõukogude teadus ei ole kitsaste kildkonnahuvide, vaid kogu ühiskonna teenistuses. Sellega, et haridus on kõigile kättesaadavaks tehtud, on nõukogude inimeste kätte antud võimsad relvad parema tuleviku loomiseks, kurnamisvaba ühiskonna ülesehitamiseks, üleminekuks kommunismile. Selles ülesehitustöös töötavad rinna tööline, talupoeg ja haritlane. On kadunud terav vahe teadlaste ja laiemate rahvahulkade vahel. Nii nagu nõukogude teadus püüab rahvast teenida, nii püüavad kõikide alade töötajad omalt poolt ka nõukogude esirindliku teaduse edasiarendamisele kaasa aidata. Meie igapäevane elu toob meile küllalt näiteid sellest.

Ka keele alal on laiemad keelehuviliste ringid tulusat kaasabi pakkunud meie keeleteadusele, nagu seda näitavad kasvõi Akadeemilise Emakeele Seltsi murdekorrespondentide viimaste aastate tööd. Seesugune kaasabi on aga veelgi suuremal määral vajalik eriti seetõttu, et varasemad keelelised materjalid, olles kogutud idealistlikest alustest lähtudes, on mitmeti puudulikud ja lünklikud ega suuda enam vajalikul määral rahuldada meie tänapäeva nõukoguliku keeleteaduse nõudeid.

Nii on varasemates kogudes keelelisi nähtusi vaadeldud isoleeritult, üksiseisvatena, ilma et oleks püütud jälgida nähtusi nende vastastikustes seostes, vastastikku üksteisest sõltuvatena. Meie tänapäeva marksistlik-dialektilist meetodit rakendav teaduslik uurimine ei saa aga vaadelda ühtki nähtust väljaspool neid seoseid, milles see nähtus on tekkinud ja arenenud. Samuti saame ka keelelisi nähtusi mõista ainult siis, kui jälgime sisuliselt neid esemeid, asju, olukordi, tegevusi jne., mille puhul vastavat sõna või väljendit tarvitatakse või tarvitati. Meie

varasema murdeuurimistöö põhiliseks veaks ongi olnud see, et keeleliste materjalide kogumisel on enamasti jälgitud ainult sõna häälikulist kuju, ilma et oleks arvestatud sõnade tähenduslikku külge. Seesuguse formalistliku kogumistöö tulemuseks on väheväärtuslik materjal, mida pole võimalik otstarbekohaselt kasutada ei „Eesti rahvakeele-sõnaraamatu“ koostamisel ega ka eriuurimusteks, sest mida ütleb näiteks eesti rahvariiete nimede uurijale see, kui sõna *kaabot* puhul on seletuseks märgitud „teatav naiste riidetuse“, ilma et oleks lähemalt kirjeldatud selle tunnuseid (missugune, millest valmistatud, millal kantav, selle õmblemisviis, pikkus, värvus jne.). Sellepärast ongi meie tänapäevane murdeuurimine oma ülesandeks seadnud eriti põhjalikult jälgida sõnade tähendust, ja tarvitusviisi, sest ainult seesugune sõnakujude jälgimine võimaldab saada selget pilti antud sõnast ja selle tarvitamisest.

Teiseks ei ole meie varasema kogumistöö puhul küllalt silmas peetud seda, et keel materiaalse elu pealisehitisena ei püsi staatilisena, vaid muutub pidevalt seoses ühiskondliku elu materiaalsete tingimuste üldise arenemisega. Eriti kiire ning murranguline arenemine toimub meil praegu sotsialismi ülesehitamise, põllumajanduse massilise kollektiviseerimise ja kommunismile ülemineku ajajärgul. Kuigi me ei eita kõige vanemate murdejoonte ja endisaegsete esemete ning tööviiside nimetuste kogumise suurt keelelist väärtust, ei tohi me kõrvale jätta ka keele arenemist selgitavaid hilisemaid keelevorme ja sõnu. Sellepärast tuleb kõige vanema põlvkonna keele kõrval jälgida ka keskmise ja noorema põlvkonna keelt.

Kolmandaks ei ole meie senises murdekogumistöös kõik ainealad ühtlaselt läbi töötatud. Nii on meil suhteliselt vähe jälgitud sõnavara käsitööde, endisaegse elamu sisustise, tööstuse ja ühiskondlikkude suhete alalt. Materjalide kogumine nendelt elualadelt on sellepärast hädavajalik.

Et täita meie senistes kogudes olevaid lünki ja kõrvaldada puudusi, on vajalik suureulatuslik täiendav keelelise ainekogu kogumine. Selle vastutusrikka ülesande kiire ja eduka täitmisega tuleme toime ainult küllalt arvuka ja tiheda murdekorrespondentide võrgu kaasabil, mille vajaliku tiheduseni välja-

arendamine ja intensiivsele tööle rakendamine on teostumas jõudsate sammudega. Meie murdekorrespondentide võrgu vajaliku tiheduseni väljaarendamine ning täie pingega tööle rakendamine tuleb lõpule viia juba lähemal ajal. Selleks on oluline, et kõik need, kes tunnevad huvi eesti keele vastu ja soovivad kaasa aidata meie keelematerjalide kogumisele ning keeleuuringe edasiviimisele, astuksid viivitamatult Eesti NSV Teaduste Akadeemia juures asuva Akadeemilise Emakeele Seltsi murdekorrespondentide ridadesse.

Kõiki neid, kes soovivad kaasa aidata käimasolevale suurejoonelisele keelematerjalide kogumisele, palume pöörduda Eesti NSV Teaduste Akadeemia juures asuva Akadeemilise Emakeele Seltsi poole aadressil: Tartu, Riia 60.

Akadeemiline Emakeele Selts on omalt poolt, silmas pidades meie keelematerjali kogude lünki ning puudusi ja meie ees seisva uurimistöö vajadusi, koostanud käesoleva „Kogumistöö juhendaja eesti keele alal“, mis, kasutades seniseid kogemusi sel alal, peaks kujunema tõhusaks töövahendiks murdekorrespondentidele nende vastutusrikkas ning väärtuslikus töös.

Käesolevas juhendajas on esitatud viis küsitluskava. Nendest neli esimest („Sepp“, „Rätsep“, „Saun“ ja „Endisaegse eesti elamu sisustis“) on määratud üksikute alade murdelise sõnavara kogumiseks, viimane („Kohaliku murde grammatika peajooni“) aga ülevaate saamiseks vastava murde hääliku-, vormi- ja lauseõpetuslikest erijoontest.

Olgu siinkohal rõhutatud, et käesolev juhendaja-vihik on ainult esimene, mis kaugeltki ei suuda haarata kõiki vajalikke teemasid ning millele kogumistöö edenedes järgnevad peagi uued vihikud ja küsimuskavad.

Akadeemiline Emakeele Selts
Eesti NSV Teaduste Akadeemia juures.

II. Kogumistöö üldjuhend.

Tööle asudes valib murdekorrespondent vastavalt kohalikkudele küsitlustingimustele sobiva teema (või teemad), loeb selle teema kohta antud küsitluskava hoolikalt läbi ja vajaduse korral täiendab seda lisaküsimustega. Kui nii on saadud vastavast küsimusest üldpilt, siis asutakse tööks materjale koguma.

Et esitatav materjal eelkõige keelelisi huve peab silmas pidama, siis tuleb erilist tähelepanu pöörata keelejuhi (jutustaja) valikule. Keelejuhiks sobib põline kohalik elanik, kes on pidevalt elanud samal murdealal (samal vallas, külas), kes hästi mäletab vanemale põlvkonnale omast murret ja kes ka ise kõneleb vana murdelist keelt. On soovitatav, et keelejuhiks valitaks erksa vaimuga inimene, kes võimalikult vähe on tänapäeva ühis- ja kirjakeelest mõjustatud. Eriti vajalik on nende nõuete silmaspidamine „Kohaliku murde grammatika peajoonte“ koostamisel, sest pole ju võimalik teaduslikult usaldatavaid andmeid kaduva murde kohta saada keelejuhilt, kes ise ei tarvita ega tunne vana murde erijooni, vaid kahtleb ja kõigub oma keeletarvitusel. Samuti tuleb vanema põlvkonna keelt esmajoonel silmas pidada ka teiste teemade (näit. „Saun“ ja „Endisaegse eesti elamu sisustis“) kohta murdeliste kirjelduste koostamisel. Vanema põlvkonna murdejoonte kõrval tuleb aga murdekorrespondendil hoolikalt jälgida ka keskmise ja noorema põlvkonna keelt, kasutades sellekohaste lisaandmete saamiseks täiendavalt nooremaidki keelejuhte.

Teiselt poolt tuleb keelejuhi valikul silmas pidada ka seda, et keelejuht küsitletavat ala hästi tunneks. Nii näiteks tuleb selleks, et saada üksikasjalist kirjeldust sepa- või rätsepatööst, küsitleda mõnd vana kohalikku seppa või rätsepat, kelle murdekeel võib-olla sisaldab küll mõningaid hilisemale murdekeelele

omaseid jooni (need joone all eraldi ära märkida), kuid kes siiski põhjalikult tunneb oma eriala tööd, mäletab endisaegseid töötamisviise ja tööriistu, suudab meenutada, millal üks või teine töö või tööriist tarvitusest kadus või uuega asendus — ühe sõnaga, kes on võimeline üksikasjaliselt ja konkreetselt kirjeldama oma tööala ja selle arenemist.

Et andmed oleksid usaldatavamad, on soovitatav kasutada võimaluse korral mitut keelejuhti. Sel puhul tuleb aga täpsuse huvides eri keelejuhtide jutustus märkida eraldi.

Murdematerjalide kogumise käik võiks üldjoontes olla järgmine. Kui sobiv keelejuht on leitud, selgitatakse talle töö ülesanne ja selle teaduslik väärtus ning tutvustatakse teda küsimustega, mis antud teema puhul kõne alla tulevad. Sellele järgneb juba keelejuhi murdelise jutustuse võimalikult täpne kirjapanek.

Murdeainestiku ülesmärkimisel lastagu keelejuhti antud küsimuste üle vabalt jutustada, ilma et tema kõnet alatasa segataks, sest liiga sagedane jutustuse takistamine võib keelejuhi huvi töö vastu vähendada. Pealegi ei ole niivõrd tähtis ainestiku esitamise järjekord kui andmete rohkus ja usaldatavus ning jutustuse murdelisus ja väljendite rahvapärasus. Seejuures on hea, kui jutustaja on rahulik ning kannatliku iseloomuga ja suudab aeglaselt kõnelda, nii et tema murdelist kõnet on võimalik hästi kirja panna. Kui aga jutustaja on elavaloomuline, siis tuleb täpse üleskirjutamise huvides paratamatult paluda aeglasemat jutustamist ja mõnede liiga kiirelt jutustatud osade kordamist, samuti vahelejäänud osade täiendamist. Küsitluskavast täpset kinnipidamist ei ole aga vaja nõuda, sest küsitluskava on mõeldud selleks, et küsitljal endal oleks teema ulatusest ülevaade ja et küsitlemisel midagi olulist vahele ei jääks.

Küsitlemise laad ja kirjapanek sõltub teataval määral ka sellest, missuguse teema kohta töö kirjutatakse. Nii tuleb üksikute elualade sõnavara jälgimisel kogu keelejuhi jutustus vastava ala kirjeldusena kirja panna, kuna kohaliku murde grammatika koostamisel eelkõige vastavaid grammatilisi vorme märkivad sõnad (näiteks käänded, pöörded, võimaluse korral ühes lausega) üles kirjutatakse.

Murdeliste kirjelduste koostamisel ja vastava eriala sõnavara jälgimisel peetagu silmas järgmisi nõudeid:

1) Kirjeldused antud alast, tööst, tegevusest olgu võimalikult konkreetsed ja üksikasjalised. Nii näiteks ärgu kirjeldatagu mitte sauna, sepikoja või eluruumi sisemust üldiselt, üldsõnaliselt, vaid märgitagu, et teataval ajal (näit. möödunud sajandi üheksakümnendail aastail, 1905. a. paiku jne.) teatavas kohas (vallas, külas, talus) teatav saun või sepikoda või eluruum (näit. Liigeste saun omaaegse Aaviku talu maal Soone külas; Rautsi sepikoda Leebiku külas jne.) oli niisuguse sisustisega. Samuti märgitagu ka esemete kirjeldamisel, millal ja kus ning kellel esines seesugune või teissugune ese (näit. tööriist vm.). Mineviku tundmaõppimise seisukohalt saab väärtuslikuks pidada ainult seesuguseid võimalikult täpselt ajas ja kohas piiritletud andmeid. Selleks, et näiteks kirjeldus sepa- või rätsepatööst oleks küllalt konkreetne, on otstarbekas lasta mõnd vana kohalikku seppa või rätsepat jutustada oma mälestuste põhjal sellest, missugune oli vastav töö (töökoht, tööriistad jne.) keelejuhi nooruspäevil ja missugused muutused on toimunud töös ja selle nimetustes jutustaja eluea jooksul.

Samuti märgitagu, kas on tegemist üksiku erandjuhtumiga või laiemalt levinud nähtusega (näit. mõne tööviisi kirjeldamisel), kui seda on võimalik kindlaks teha.

2) Murdekeelsed kirjeldused näidaku ühtlasi elu- ja tööalade, tööriistade jne. arenemist. Nii püütagu võimalikult täpselt märkida, millal üks või teine tööriist tarvitusele tuli (näit. millal hakkas teatav rätsep sütega köetavat triikrauda kasutama jne.). Fikseeritagu kõik uudisnähtused, mis olenevalt majanduslikest muutustest esinevad vastaval ainealal. Tõstetagu esile erinevus uue ja vana vahel ning püütagu näidata, mispärast uus vana välja tõrjus.

3) Nähtuste kirjeldamisel peetagu teraselt silmas nende erinevat esinemist külaühiskonna erinevatel klassidel ja kihtidel erinevatel ajajärkudel. Nii näiteks püütagu

üksikasjaliselt selgitada, mille poolest erines omal ajal jõuka taluniku elamu sisseseadede kehviktalupoja, sauniku, mõisamoonaka omast jne.

- 4) Üksikesemete kirjeldamisel püütagu kasutada vastavate esemete ja mõistete paremaks selgitamiseks ka jooniseid ja fotosid. Joonistel või fotodel märgitagu numbrikestega vastava eseme kõik üksikosad (näit. *haamri* puhul sellele *vars, silm, pinn* jne.), mille murdelised nimetused esitatagu sama joonise all. Joonised tehtagu paberi ühele küljele, võimalikult vahelepandavale eri lehele. Fotod kinnitatagu paberile ja vastavad lehed paigutatagu töös sobivale kohale. Nii jooniste kui ka fotode puhul märgitagu, millal üks või teine ese tarvitusel oli ja millal ta tarvituselt kadus. Samuti lisandatagu tööle ka vajalikud plaanid ja skeemid (näit. mööbli asetuse plaan teatavas endisaegses talutoas jne.).

Kohaliku murde grammatika peajoonte koostamisel ei saa kasutada otsest küsitlemist ja keelejuhi jutustuse kohest üleskirjutamist, sest keelejuht ei tarvitse midagi teada ei käändeist ega pöördeist. Siin tuleb püüda kaudsete küsimuste varal selgitada, kuidas oli vanema põlve murdekeeles ühe või teise sõna see või teine keelevorm. Nii ei küsita näiteks keelejuhilt kunagi, kuidas on sisseütlev sõnast *pada*, vaid küsitakse, kuhu pannakse kartulid keema. Vähesese harjutamise järel hakkab arukas keelejuht varsti taipama, missugust murdelist vormi temalt teada soovitakse. Igasuguste tekkivate kahtluste puhul on soovitav andmeid kontrollida veel teiste sama põlve esindajate juures.

Ka murde grammatika koostamisel ärgu piirduagu ainult kõige vanemate murdejoonte märkimisega, vaid püütagu selgitada murde arenemist. Sellepärast jälgitagu vanema põlvkonna (üle 60 aasta) murde kõrval ka keskmise (u. 40-aastased) ja nooremagi põlvkonna (u. 20—30-aastased) murdekeelt ja esitatagu erinevuste korral isegi paralleelsed muutmistabelid (vähemalt mõnestki käänd- ja pöörd sõnast), millest selguksid erinevused eri põlvkonna murdekeeles vahel (näit. sama sõna käänamine vanaema, ema ja keskkooliealise tütre poolt).

Peale eri põlvkondade tarvitusviisist olenevate erinevuste peetagu silmas ka neid vihjeid, milles iseloomustatakse samade vormide tarvitamist naabervaldades. Need märkused antagu sulgudes koos vastava naabervalda märkiva lühendiga kas otsekohe käsitletava nähtuse puhul või lehekülje joone all.

On loomulik, et murdekeele jälgimisel eriti tuleb silmas pidada neid vorme, mis erinevad kirjakeelest.

Kõik kogutavad materjalid (nii murdelised kirjeldused kui ka murdekeele grammatika) kirjutatakse esialgu keelejuhi häälduse kohaselt mustandvihikusse. Et kogu töö, välja arvatud vajalikud selgitused, tuleb kirjutada murdekeeles, siis peetagu silmas vastavat täpsemat märkimisviisi. Kui see märkimisviis ei ole küllalt tuttav, tuleb teha vastav proovtöö (umbes 10 lk.) ja saata see läbivaatamiseks ja parandamiseks Akadeemilisele Emakeele Seltsile. See töö saadetakse koos parandustega ja selgitustega tagasi. Ühtlasi saadetakse korrespondendi sellekohasel nõudmisel ka vastav paber kogu töö puhtalt ümberkirjutamiseks. On soovitatav, et juba varsti pärast töö juurde asumist proovtöö saadetakse Tartu, sest sel korral saab Akadeemiline Emakeele Selts anda töö kirjutamiseks veel vajalikke näpunäiteid, mida korrespondent edaspidisel küsitlemisel edukalt saab rakendada.

Kui töö on mustandiliselt valminud, asutagu selle ümberkirjutamisele. Materjal kirjutatagu korralikult, selgesti loetava käekirjaga paberilehe ühele küljele (reavahed ja välisveered vastava joonpaberi kohaselt). Ainestik esitatagu peatükkidesse jaotatult koos vastavate jooniste ja plaanidega.

Töö lõpul eri peatükis või lisas antagu lühemad andmed kõigi keelejuhtide kohta. Siin märgitagu lühidalt keelejuhi elukäigu peajooned: keelejuhi sünniaeg ja -koht, sotsiaalne päritolu (kas ta on pärit sulase, taluniku, käsitöölise vm. perekonnast), elukutse ja senine tööala, kus pikemat aega elanud, mida teeb praegu jne. Püütagu anda ka murdejuhi keeleline iseloomustus, näit. kas keelejuht kõneleb kõige vanemale põlvkonnale omast vana murret või on ta keeles sugemeid kirja-keelest ja teistest murrettest, missuguseid keelelisi erijooni esineb keelejuhi murdes ja millest need võiksid olla tingitud (näit.

keelejuhi üks vanemaist või abikaasa on mujalt pärit) jne. Samuti märgitagu andmed ka keskmisse või nooremasse põlvkonda kuuluvate keelejuhtide kohta.

Teise lisaosana esitatagu töö lõpus kõigi vastava ala sõnade tähestikuliselt järjestatud register murdelisel kujul (näiteks kõikide endisaegse elamu sisustisse kuuluvate esemete ja nende osade, kõikide sepatöö alale kuuluvate sõnade jne. loetelu). Eriti peetagu registris silmas kirjakeelele võõraid või kirjakeeles harva esinevaid sõnu, millede puhul märgitagu registris ka sõna peavormid (käändsõna ainsuse omastav, pöörd-sõna oleviku ains. 1. pööre ja da-infinitiiv) ja lühidalt sõna tähenduse seletus. On hea, kui iga sõna puhul saadakse numbriga märkida ka lehekül, millel vastav sõna esineb. Selle registri ülesandeks on esile tõsta töös esinevat murdelist sõnavara, et seda oleks võimalik rakendada „Suure rahva-keele-sõnaraamatu“ koostamisel. Lõpuks olgu vihjatud ka sellele, et töös leheküljed oleksid nummerdatud ja leiduks ainstiku ülesleidmiseks vajalik sisukord.

Kogu töö, välja arvatud selgitused, tuleb kirjutada murde-keeles, mis oleks võimalikult täpselt kirja pandud.

Kuigi murdekeele märkimisel tuleb mõnel määral lähtuda kirjakeele märkimisviisist, nii näiteks kirjutada lausete esimesed sõnad ja pärisnimed suure algustähega, tarvitada kõnepauside märkimiseks kirjavahemärke jne., on seejuures vaja silmas pidada, et püütaks tingimata võimalikult hääldamispäraselt kirjutada. Nii ei tule sõna algul märkida h-d, kus murdes seda ei hääldata (obu, ammas, aige), kirjutada j, kus see kuuldu (süija, maijas), märkida pikk häälik hääldamispäraselt kahe tähega (uuvitama, maanitsema; suures mehes 'suureks meheks') jne. Eriti tuleks aga silmas pidada järgmisi märkimisviisi põhireegleid:

1. Ühesilbilised sõnad (milledes üks häälik on niikuinii kolmandas vältes) märkida nii kui kirjakeeles, näit. *puu, soo, sees, seen, seep; poiss, kauss; mijss 'mees'* (võru murdes), *jaoss 'jaoks', varss, märss, pulss; konn, lepp, silm, nurk; ma, sul, kes, mis* jne.

2. Esimese silbi teisevälteline pikk täishäälik või kaksiktäishäälik märkida nii kui kirjakeeles, kolmandavältelisel pikal täishäälikul või kaksiktäishäälikul panna pikkusmärk teisele tähele, näit.:

II välde	III välde
<i>saani (jalas)</i>	<i>(istus) saani</i>
<i>laulu (ääl)</i>	<i>(akkan) laulma</i>
<i>seina (peal)</i>	<i>(vaštu) seina</i>

3. Kui pikale täishäälikule või kaksiktäishäälikule järgneb ülipikk k, p, t, siis märgitakse pikkusmärk sellele k, p, t-le, mitte täishäälikule, näit. *aítama, saatma, sõitu, kaupade, saapast, vaikus, sööki* (vrd. auto).

4. Teisevälteline k, p, t märgitakse täishäälikute vahel ühekordse tähega, kolmandavälteline kk, tt, pp aga kahekordse tähega nagu kirjakeeleski, näit. *kapi — kappi, lepitama — leppima, rahuliku — rahulikku* jne.

5. Teiste kaashäälikute teine välde vokaalide vahel märgitakse nii kui kirjakeeleski, kolmanda välte kaashääliku puhul pannakse aga esimesele tähele pikkusmärk, näit.:

II välde	III välde
<i>linna (tänav)</i>	<i>(lähen) linna</i>
<i>villa (kraasimine)</i>	<i>(kraasin) villu</i>
<i>kammitakse (juukseid)</i>	<i>(ofsin) kammi</i>
<i>(ära) narri (koëra)</i>	<i>(ei tohi) narrida</i>

6. Kaashäälikute ühendites märgitakse kolmandavälte-line kaashäälik pikkusmärgiga, teisevälteline aga harilikult, näit.:

	II välde	III välde
a)	<i>silmad (on alged)</i>	<i>(pilgutab) silmi</i>
	<i>kõrvad (uügavad)</i>	<i>(valu on) kõrvades</i>
	<i>mustad pilved</i>	<i>mušti pilvi</i>
	<i>rahvaste (sõprus)</i>	<i>rahva (ääl)</i>

b) Juhud, kus l, m, n, r-le järgnevad 3. vältes p, t, k:

<i>märgitakse</i>	(akkab) märkima
(ea) <i>palgaga</i>	(sain) palka
<i>kondid (valutavad)</i>	(liigutab) kohte
<i>sirbiga (lõigatakse)</i>	(ofsib) sirpi

c) Juhud, kus pikale vokaalile, diftongile või l, m, n, r-le järgneb 3. välte ss:

<i>varsad</i>	<i>varssa</i>
<i>valsi</i>	<i>valsside</i>
<i>simši</i>	<i>simssi</i>
<i>poisid</i>	<i>poisse</i>
<i>maas</i>	<i>maasse</i>

d) Kolme kaashääliku ühendid:

(tuli) <i>kõrtsist</i>	(läks) <i>kõrtsi</i>
<i>maltsad (kasvavad)</i>	(kõtkub üles) <i>maltsu</i>
<i>konksu (otsas)</i>	(taob) <i>konksu (seina)</i> .

7. Peenendatud häälik või häälikuühend märgitakse komakesega vastava tähe kohal. Pikkade kaashäälikute ja kaashäälikute ühendite puhul on peenendus harilikult esimesel osisel, mistõttu märk pannakse esimesele tähele, näit. *kallis*, *ašju*, *pilli*, *tull* 'tuli', *tsiga* 'siga', *pañti*, *lağa* 'lai', *ütel* 'ütles' jne.

8. g ja k ees esineb erinevalt hääldatav n, mida märgitakse tähega *ŋ*, näit. *paŋk*, *kaŋgas*, *lõŋgad*, *kiŋgi*. Saarte ja põhjaeesti rannikumurdeis võib see häälik esineda nõrgas astmes ka ilma g-ta, näit. *kaŋŋas*, *lõŋŋad*, *kiŋŋad*.

9. Murretes esinevaid kirjakeeles puuduvaid täishäälikuid märgitakse järgmiselt:

a) o ja u vahepealne häälik — *u*, näit. *tuuma* 'tooma', *juuk* 'jook', *kuürima* 'koorima';

b) e ja i vahepealne häälik — *i*, näit. *kiimä* 'keema', *kiil* 'keel', *siiimne* 'seemne';

c) ö ja ü vahepealne häälik — *ü*, näit. *lüümä* 'lööma', *tüü* 'töö', *küümne* 'köömne';

d) ä ja e vahepealne häälik — *e*, näit. *pee* (pea).

10. Võrumaal ja selle naabruses on tarvitusel omapärane i poole kalduv õ, mis kõlab umbes nagu vene ы. Selle märgiks on i, näit. *rjim* 'rõõm', *kjik* 'kõik', *vjira* 'võõra'.

11. Umbes samal lõuna-eesi murdealal esineb ka omapärane sõnalõpu sulghäälik, nn. õk-häälik, mida märgitakse küsimärgi ülemise osa taolise märgiga ?, näit. *lehmä?* 'lehmad', *kastõ?* 'kaste', *är?* 'ära', *jäl?* 'jälle', *lännü?* 'läinud', *kakõlda?* 'kakelda', *tuvva?* 'tuua' jne.

12. Kui ?-häälikuga sõnale järgneb kiires kõnes teine sõna, siis ? muutub sageli järgneva sõna algushäälikuks, nii et kaks sõna nagu sulaksid ühte. Seda märgime väikese tähekesega ja kaarekesega, näit. *latsõ^t tulõva^t tarrõ*; *kikka^k kaklõsõ*; *kosaⁿ no jäl^k käve?*

13. Sõnarõhku märkida neil juhtudel, kui see vajalik, punktiga rõhulise silbi täishääliku järel, näit. võõrsõnades (*tetse-mber*), liitsõnades (*maai-lm*), liitelistes sõnades (*laulja-nna*), hüüdsõnades (*aitä-h*, *karsu-mdi*).

Märkimisviisi näitena olgu esitatud paar murdekeelset katkendit.

1. Rihte pesseti vanast koodiga. Sij oli kepi taoline malk, pia-aigu nagu riha vaars. Sellel panti siss nelläskeeli (s. o. erilise sõlme abil) kabel otsa, tõine ots oli nuija sehen ja sij käis siss otsan kirjru, sellega virutedi siss mats ja mats õhukselt maha laotet villä pääle.

(Holstre, Viljandimaa)

2. Talve poole tehti neid nahku. Siis vööti sedassi tammist välja, et esimene õhta see tammi vesi sõnna naha sisse ää külmas, siis oli kena tahe nahk. Pañdi aea peäle kuivama. Siis olid peeva ähk öö, siss toodi rehe tuba, sõnni kut ära kuivasid. Keerti rulli, pañdi paigale, leigeti perele kiηηad niηg ...

(Kihelkonna, Saaremaa)

3. „Marin, kahri^k kah (hõõru ka /teri/) sa^k kešvi enne suurteriss (tangudeks) surhmist (surumist)!“ — „No^k kuiss ma^k kahri?““ — „Suhru uhmron kuivalto kirjvõ kuudaga (varrega) veidükese aigu. Siss vala^s sõkla tagasi, sõglu^p puhtass,

siss läävä^kkiik uhta? (ohakad) ja haanakõsõ? maha?. Siss panõ? uhmrodõ tagasi, tsilguda raaskõsõ vett kah ja naka (hakka) suurterri surhma.“

(Mõniste, Valgamaa)

4. Minu tädi käis teul ja rääkis, kuida mõisas tüed tehti. Vaimud leikasivad päivil vakkama ja üese pekseti reije var-
tastega. Teumehed ja vaimud peksasivad üese reije ja teu-
mehed kündasivad päivil peldu.

(Haljala, Virumaa)

III. Küsitluskavad.

1. Sepp.

Milliseid seppi teie lähemas ümbruskonnas tunti: sepp talus, külasepp, mõisasepp jne.? Kas oli maal olemas ka spetsialiste-ehtevalmistajaid, kes muu metallitöoga ei tegelnud? Kuidas neid kutsuti?

Kas mõisa- või külasepal oli ka abilisi? Kuidas neid nimetati? Nende elu- ja töötingimustest kuni sepaks saamiseni.

Kas ja kuivõrd olid kasutusel talusepikojad? Milliseid töid seal tehti ja kellele? Sepikojade kohalikke erinimetusi: sepa-paja jne. Kirjeldada üksikasjaliselt sepikojade ehitamist. Millal ja kuhu ehitati, mis materjalist, kes ehitas, ehituse käigust, ehitajatest jne.

Joonistada mõne kohaliku sepikojade põhiplaani (koos kõrvalruumide ja juurdeehitistega) ning välisvaade. Joonisel näidata, kus asusid sepikojade ees olevad lisaehitised, nagu lasipuu jne. Joonistel märkida veel üksikute ruumide ja sepikojade üksikosa nimetused.

Kirjeldada mõne kohaliku sepikojade sisseseadet, sepikojade põhiplaani märkides üksikute asjade asukohad. Kes muretses sepikojade sisseseadet? Kust see muretseti? Millised esemed valmistati sepa enese poolt?

Ääsi ja ääsikolde kohapealsed nimetused. Kas ääsimüüridesse oli jäetud ka auke? Nende otstarve ja nimetused? Kas jäeti kolde alla tühi ruum? Selle nimetus ja otstarve? Kas ääsi taga oli seinas auk? Nimetus ja otstarve?

Millised alasiitüübid olid tarvitusel (nimetused!)? Alasi üksikosa nimetused (pöörhaak jne.)? Milliseid lõõtsatüüpe kasutati, nende nimetused (tuuleratas jne.)?

Kus asusid sepa haamrid, peitlid jne.? Vastava kohta nime-
tus? Kus asetseb sütesalv? Selle nimetus? Missugust veenõu
kasutati karastamiseks (küna, vann vms.)?

Loetleda ja kirjeldada kõiki töid, mida sepp tegi, näit. vala-
mine, karastamine, hobuserautamine, vankri- ja reerautamine,
põllutööriistade (vikatid, adrad, äkked, hangud jne.), kirve,
naelte, kruvide, tuleraua, pilaku, kupuraua, ehitusdetailide jne.
tegemine. Iga töö puhul anda üksikasjaline töö kirjeldus ja
üksikute töövõtete nimetused. Koos töö kirjeldusega loetleda ka
tööriistad, mida selle töö juures tarvitati. Nende üksikosade
nimetused! Nõnda näiteks haamril: pinn, silm, varreaug
(silmaaug) jne. Pihtidel: sääred, mokad jne. Tööriistade puhul
nimetada veel nende eri liigid, liikide erinimetused ja -otstarve.

Kas oli sepal eriline, kantav kast, millega ta võttis sepa-
pajast kaasa hobuserautamiseks vajalikudööriistad? Selle
kasti nimetus?

Milliseid puure tarvitati? Missugune on nn. vurrpuur? Millal
võeti tarvitusele kruustangid? Nende rahvapärane nimetus?

Kust ja kuidas saadi sepasüsi? Kirjeldada süte miilimist.
Selle kohapealne nimetus?

Millega süütasid sepilised piipu põlema? Nimetus!

Kuidas nimetati rauapuru, söepuru? Mis otstarve oli nendel?

Kirjeldada sepa tööpäeva, selle pikkust, söögiaegu jne. Kas
pidas sepp ka „piibu-“, „suitsutundi“? Kuidas nimetati neid
tööpause?

Kuidas nimetati sepil käivat rahvast (sepilised jne.)? Kir-
jeldada sepilkäimist. Kui kaugelt käidi, mis aastaegadel eriti?
Järjekorrast sepa juures, sepa abistamisest jne.

Milline oli sepa töötasu üksikute tööde eest? Kui sepp oli
palgatud (aastakaupa jne.), siis missugune oli sepa töökohustus?
Millised kohustused olid tööandjail? Kas sepilised töid lisaks
töötasule sepale kosti? Mida? Kuidas seda nimetati?

Kirjeldada mõnd kohapealset seppa: tema sotsiaalset pärit-
olu, ametiõppimist, välimust, iseloomu, elu jne. Milline oli sepa
suhtlemine elanikkonnaga? Sepa ühiskondlik aktiivsus (osavõtt
seltside ja ühingute tegevusest, talurahva rahutustest, ülestõusu-
dest jne.).

Kirjeldada üksikasjaliselt kõiki kombeid ja uskumusi, mis kuidagi seotud sepa ja sepatööga. Märkida kõik ütlused, mida eriti sepikojas tarvitati, nõnda sepa teretamine, jõudusoovimine, mõne töö juures lauldavaid laule, üksikuid tööprotsesse kõlaliselts jälgendavaid sõnu, ütlusi jne.

Jutte ja laule sepikodadest, sepatööst, sepast, sepa tugevusest, sepilistest jne. Vanasõnu ja mõistatusi sepast ja sepatööst.

2. Rätsep.

Nimetada rõivaste valmistajate nimetusi kohalikus murdes. Milliseid rätsepaid tunti (külarätsep, rändrätsep, saksarätsep, kotirätsep jne.)? Kirjeldada mõne kohaliku vana rätsepa elu- ja töökäiku, jälgides eriti neid muutusi, mis on toimunud rätsepatöös jutustaja eluea jooksul. Kirjeldada rändrätsepa töötamis- (liikumis-)aega ja tööpiirkonda. Kuidas nimetati rätsepa ühest talust teise viimist?

Kirjeldada teataval kindlal ajajärgul (näit. 1900. a. paiku) rätsepa elu talus, töötingimusi, suhtlemist pererahvaga jne. Kas rätsepal oli abilisi? Kuidas neid nimetati (sellid, õpipoisid, käealused jne.)? Nimetada töid, mida tegi rätsep ise, mida sellid ja õpipoisid. Kirjeldada rätsepa ja ta perekonna suhteid rätsepa abilistega.

Nimetada, milliseid rõivastusesemeid (meestele, naistele) rätsep õmbles. Milline oli riide materjal (villane, linane), kuidas seda nimetati ja kas see oli kodukootud või vabrikutöö? Kodukootud riideliikide nimetused sõltuvalt materjalist, värvusest, mustrist, otstarbest? Kuidas nimetati vabrikus kootud riiet (linna-, poeriie jne.)? Pööriide sortide nimetused (kalev, pukski, seebijutt, tondinahk jne.)? Nimetada ülikonna lisandeid (nööbid, haagid, puupöörad jne.). Kes neid hankis ja kust?

Kirjeldada rätsepa töötamiskohta (töötuba, töölaud, selle nimetused) ja töötamisviisi (kus ja kuidas istus, istumine töölaual ja sellise istumisviisi nimetused?).

Loetleda üksikasjaliselt kõik rätsepa tööriistad. Näiteks: triikraud, pressraud, pressimis padi, käärid (mitu?), vinkel, poolvinkel, liineal, küünarpuu, terava otsaga raud riide nurga välja-

lökkamiseks (selle nimetus), nõopaukude lõõmise riistad (nimetused!), seep, mõõdurihm, vaha, nõelad, sõrmkübarad, tööriistade kast jne. Kirjeldada tööriistu ja teha tööriistade joonised ning märkida joonisel riistade osade nimetused.

Kas tehti vahet triikraua ja pressraua vahel? Mis tähendus oli ühel ja teisel? Nimetada tarvitataavaid (resp. tarvitusel olnud) nõelasorte. Kuidas nimetati rätsepakriiti ja -vaha? Millega võttis rätsep mõõtu? Kas oli rätsepal eriline kaasaskantav tööriistade kast? Selle kirjeldus ja nimetus? Millal hakkasid rätsepad tarvitama õmblusmasinaid? Õmblusmasina ja selle osade rahvapärased nimetused?

Kirjeldada üksikasjaliselt rätsepatööd mõõduvõtmisest alates. Üksikute mõõdete nimetused? Millised eeltööd olid vajalikud riide ettevalmistamiseks? Kuidas nimetatakse riide niisutamist ja aurutamist (sikateerimine, tikateerimine jne.)? Nimetada juurdelõikamisvahendeid (paberist, puust lõiked, snitid, sablunid). Üksikute väljalõigatavate riideosade nimetused (üksikasjaliselt, näit. kuidas nimetati krae sisepoolt; hõlma välisveere sisekülge, kuhu nõõpaugud tulevad; pükste värvliosa jne.) vastavalt üksikutele rõivastusesemetele (näit. palitu krae, vesti, pükste, seeliku, kasuka jne. puhul).

Nimetada juurdelõikamisele järgnevad tööd. Kuidas ja millega kinnitati esialgselt rõivaosad? Selle esialgne kinnitamise nimetus (traageldamine vm.). Milliseid õmblemisviise tarvitati (loomine, üleääre viskamine, ristpiste või kröitsstih jne.)? Kuidas nimetati rõivaste proovimist ehk passimist?

Missugused tööd järgnesid proovimisele? Kuidas tehti nõõpauku jne.? Kuidas nimetati manuseid, mis pandi hõlmade vahele? Kuidas valmistati meeste kuubi?

Kuidas nimetati vateeritud rõivastusesemeid? Kirjeldada nende valmistamist. Kuidas nimetati voodriiide liike? Voodri õmblemisviisi nimetus?

Kirjeldada üksikasjaliselt pressimist ja aurutamist. Selle nimetus?

Kirjeldada naiste rõivastusesemete valmistamist.

Kasukate valmistamine. Kasukanahkade nimetusi (parkimisviisi, värvuse jne. järgi)? Kasuka õmblemisviisi nimetus?

Kasukanõelte ja teiste kasuka valmistamiseks tarvitavate riistade nimetused? Kasukanööpide valmistamine, nende nimetused?

Kas oli õmblejaid, kes õmblesid ainult aluspesu? Kuidas neid nimetati? Aluspesu ja suvirõivastusesemete nimetusi (särk, hame, kaltsad jne.). Milles erinesid aluspesu ja suvirõivad?

Rätsepa poolt valmistatavate peakatete nimetused? Nende valmistamisviise?

Kirjeldada üksikasjaliselt, kuidas rätsepale töö eest tasuti ja kui suur oli töötasu (ka üksikute tööde eest).

Kirjeldada lähemalt mõne tuntud kohaliku rätsepa töö- ja elutingimusi, tema sotsiaalset päritolu, rätsepaks õppimise põhjust, tema välimust, iseloomuomadusi jne.

Nimetada iseloomustavaid rahvapäraseid nimetusi rätsepa kohta (käärikuningas jne.).

Kirjeldada rätsepa ühiskondlikku seisundit külas ja osavõttu ühiskondlikust elust. Märkida üles rahvaluulelisi andmeid rätsepast: rahvajutud ja laulud rätsepast, rätsepate loodud laule jne. Vanasõnu, kõnekäände ja mõistatusi seoses rätsepaga jne.

3. Saun.

Mis tähendus on sõnal „saun“? Kas nimetati saunaks iseisvat ehitist, tuba rehetoa kõrval või mõnda muud ruumi? Missugune otstarve oli nendel ruumidel? Selgitada, millal ja missugune saun oli 1) nii elamiseks kui vihtlemiseks, 2) ainult elamiseks (popsisaun) ja 3) ainult vihtlemiseks (vihusaun).

Milliseid isikute nimetusi tuntakse ühenduses sõnaga „saun“ (saunik, saunamees ja -naine, saunarahvas jne.)? Kuidas saunikut veel nimetati (vabadik, pops, pobul jne.)? Milline tähenduslik erinevus on nimetustel: saunik, vabadik, pops?

Kas moodustasid saunad ka omaette asularühmi, külasid? Kuidas neid nimetati (saunakülad jne.)?

Kirjeldada sauniku, saunarahva ühiskondlikke suhteid (vahekord talurahvaga jne.). Tuua näiteid ilmekaist kokkupõrgetest ja tülidest saunikute, maatameeste ja talunikkude vahel.

Kirjeldada üksikasjaliselt, milliseid töid (tööde nimetused?) pidi saunik talule tegema, millal, mis aastaajal eriti? Kirjeldada sauniku elu- ja töötingimusi üldse. Kuidas nimetati talus tööl käimist? Kuidas nimetati mitmesuguseid hooajatöid ja neid välistöid, mis saunik tegi lisateenistuse hankimiseks?

Saun e l a m u n a. Kuidas nimetati ahjutagust ruumi, toiduainete panipaika jne.? Kuidas nimetati sauna juurest talu juurde minekut (lähen mäele jne.) ja talu juurest sauna juurde minekut?

Mis ajast alates tuntakse teie kodukohas vihtlemissaunu? Kuidas neid nimetati? Kui vihusaun puudus, kus siis viheldi ja pesti (vannis, parsil, ahjul, ahjus, õues)? Seesuguse pesemisi viisi nimetus?

Kirjeldada kõiki toiminguid, mis on seoses sauna ehitamisega. Nende toimingute nimetused? Silmas pidada ehituskoha valikut, ehitusmaterjali, selle saamist, ehitajaid jne.

Kas saun oli korstnaga või ilma? Millal hakati ehitama korstnaga saunu? Kuidas nimetati korstnata saunu? Kas tuntakse kivist saunu? Selle ehitusmaterjali valikust. Maa sisse (täiesti või poolenisti) ehitatud saunad. Nende nimetused?

Joonistada sauna põhiplaan, millele märkida üksikute ruumide ja nende osade nimetused. Põhiplaanel näidata ka sisustise asukoht (ahi, lava jne.). Kas akendel ja ustel oli erinimetus (põideuks jne.)? Kuidas ja millest tehti sauna lagi, katus (puukoor, turbamättad, roog jne.)? Kuidas neid nimetati? Kas saunal (sauna eesruumil) oli põrand? Kuidas ja millest see tehti? Nimetus?

Kirjeldada üksikasjaliselt saunaahju ja -lava ehitamist. Anda nende joonised (ahju põhiplaan, külj- ja otsvaade, läbilõige jne.) ühes kõigi üksikosade nimetustega.

Kerisest, selle päritolust. Mida teatakse vihustossust, kundrapussust? Mis tähendab „kerise puistamine“? Kas tuntakse (tunti) rahvakeeles sauna ahjul, kerisel erinimetusid?

Kuidas nimetati saunapinke? Millist sisustist leidis veel saunas (veenõud, liha- ja kalasuitsutamisorred jne.)? Nende nimetused? Kuhu riputati rõivad? Kuidas vastavat konksu, pulka nimetati?

Kirjeldada üksikasjaliselt saunaskäimise korda. Kas käisid koos mehed ja naised, pererahvas ja teenijad jne.? Saunaskäimise ajad? Milliseid nimetusi tuntakse saunaskäimise kohta?

Kirjeldada sauna kütmist ja kombeid selle juures? Kes olid tavaliselt saunakütjad? Kuidas neid nimetati? Kust lasti välja suitsu ja vingu? Kuidas vastavat auku nimetati?

Kirjeldada üksikasjaliselt viha tegemist (sobivaim aeg, mida tuli vihategemisel silmas pidada, jne.). Kas käidi hulgani vihtu tegemas ja toomas? Kuidas vihatoojaid sel puhul nimetati?

Mis tähendab „vihtelaud“? Kuidas nimetati vihta, vihaoksa, viha üksikuid osi? Millega viht seoti (vitsaga, paelaga, nõoriga)? Kuidas seda sidet nimetati? Missugust sõlme tarvitati sidumisel (sõlme nimetus)?

Kirjeldada vihtlemist, nimetada erinevaid vihtlemisviise. Kuidas nimetatakse viha hautamist? Kas tuntakse erilisi vihtlemissõnu või -laule? Vihtlemissõnad noortele tüdrukutele? Vihtlemise puhul tarvitatavaid kõnekäände.

Kas on tuntud pulmaliste vihtlemist või saunaskäimist (ka pulmanaljana)? Kirjeldatagu seda lähemalt!

Kuidas nimetatakse leili (leil, lõul, lõun, lõhn jne.)? Kuidas leili visati (leiliviskamise nimetusi)? Kuidas nimetatakse leiliviskamise vett? Mis tähendus on kerisekivi paukumisel, lõhke-misel, kerise „laulmisel“ leiliviskamise ajal? Missuguseid sõnu selle kohta öeldi? Tänu sõnu leili puhul.

Pesemiseks sobiva vee nimetus (pehme, kõva)? Kuidas nimetati pesemiseks, loputamiseks sobiva vee soojuskraadi (kuum, lämmi, soe, leige, toige jne.)? Kas tehti lapsepesuvee valamiseks eriline auk? Selle nimetus?

Loetleda saunas tarvitatavad veenõud (kus hoiti külm vesi, millises nõus pesti jne.). Millised veenõud olid üksipuised (ummikud, ühest puust tehtud)? Kuidas neid nimetati?

Nimetada ja kirjeldada muid pesemisvahendeid (viht, hari, nuustik, seep jne.). Seebi liikide, erineva suurusega seebitük-kide nimetused?

Tänu sõnu seljapesijale.

Kuidas nimetati haigeks jäänud kontide (lihaste) masseeri-mist (triikimiseks, hõõrumiseks, mudimiseks)? Missuguseid

masseerimisviise tunti? Nende nimetused? Tänusõnad triiki-
jale.

Kirjeldada mitmesuguseid saunakombeid.

Mida tähendab „valgustatakse sauna“ ja „visatakse valget“
lava alla ja kerisele? Mis tähendus oli saunas sõnadel „kuum“
ja „palav“, „soe“ ja „lämmi“? Milliseid sõnu võis tarvitada,
milliseid mitte?

Ütlused sauna astumisel (saunast lahkumisel).

Kas sauna kasutati muukski otstarbeks peale pesemise ja
vihtlemise (arstimiseks, sünnitamiseks, kupulaskmiseks, elami-
seks, viljakuivatamiseks, loomade pidamiseks, linnaste idanda-
miseks, õlletegemiseks, lihasuitsutamiseks, võrkude kuivatami-
seks jne.)? Ära märkida, milliseid abinõusid tarvitati näit.
kupulaskmisel, lihasuitsutamisel jne.?

Kuidas nimetati rahvausundi järgi saunas elavaid haldjaid
(vaimud, hinged, haldjad)?

Märkida üles jutustusi ja laule, mis on seotud saunaga ja
saunavaimudega.

4. Endisaegse eesti elamu sisustis.

Anda üksikasjaline kirjeldus teatava endisaegse eesti elamu
(näit. ühe talu) sisustisest. Kirjeldada sisustist rehetoas, kambris
ja teistes ruumides teataval ajajärgul. Millised muudatused olid
üksikute ruumide sisustises olenevalt aastaegade vahetusest
(talvel, suvel)? Näidata, missuguseid muutusi toimus elamu
sisustises seoses rahva majandusliku jõukuse diferentseeru-
misega, talude päriseksostmisega jne.

Joonistada ruumide põhiplaanid, kus ära näidata iga sisus-
tise hulka kuuluva eseme paigutus. Seinariiulite, -kappide,
peeglite jne. puhul näidata vastava joonisega nende asukoht
seinal.

Laud.

Milliseid lauatüüpe tunti (post-, rist- ja raamjalgadega
lauad)? Üksikasjaliselt kirjeldada ja jooniste kaudu selgitada
nende ehitust (mitmest eri osast laud koosnes), üksikute liikide

erinevusi jne. Laua, selle eri liikide ja üksikute osade koha-
pealsed (vanemad) nimetused? Üksikute tüüpide esinemisaeg?

Kuidas nimetati laua pealmist osa (lauakaas, -plaat jne.)?
Kui lauaplaat oli mitmest lauast, millega siis lauad üksteisega
ühendati (ots- ja külgpõõnad)? Nende nimetused? Millega põõ-
nad kinnitati (nimetused: puutapp, salapulv, punn, soon jne.)?
Kuidas nimetati õnarust lauakaane alumisel küljel, kuhu suruti
põõn? Kuidas nimetati ristjalgadega laua jalgu ja selle osi?
Ristjalgu ühendava vahepuu nimetus? Kuidas nimetati kiilu,
mis hoidis koos vahepuud ja ristjalgu? Kuidas nimetati raam-
jalgadega laua jalgu ühendavaid vahepuud? Mitme vahepuuga
olid lauajalad ühendatud? Kuidas nimetati alumist vahepuud?
Kas oli jalgade-vaheline tühe ülemisest otsast neljast küljest
kinni löödud laudadega? Kuidas seda nimetati? Kas esines ka
kolme jalaga sellist tüüpi laudu? Selle nimetus? Kas tunti veel
mõnda teist tüüpi laudu? Nende kirjeldus, joonis, nimetused.

Milliseid laudu tuntakse peale tavalise söögilaua (joodulaud,
pulmalaud jne.)? Nende kirjeldus. Kas nimetused „joodu-“
ja „pulmalaud“ esinesid kõrvuti samatähenduslikena või oli
kummalgi nimetusel erinev mõiste? Milles see seisnes? Kas
söögilaual oli oma kindel nimetus? Milline? Millal hakati lau-
dadele tegema sahtleid? Nende murdeline nimetus?

Iste.

Milliseid istmeid tunti (pink, iste, tool, järg, järi, kerk jne.)?
Nimetada istmete murdelised nimed, kirjeldada ning jooniste
kaudu neid üksikasjaliselt selgitada. Kas tunti püsiva istmena
ka puupakku? Kuidas seda siis nimetati? Kas kasutati varem
seinaäärseid pikki pinke? Nende ehitus, nimetus?

Kas tuntakse maasse löödud jalgadele kinnitatud istmelauaga
pinke? Nimetus? Kuidas nimetati lühikesi paigalt tõstetavaid
pinke? Kirjeldada pinkide tegemist, pinkide osi ja nende nime-
tusi. Kuidas nimetati kiilu, mis löödi sisse, et jalg kindlalt
lauas oleks? Kuidas seda kiilulöömist nimetati? Millal hakati
istmele tegema seljatugesid? Kuidas tehti? Seljatoe murde-
pärane nimetus? Milliseid erisuguseid toolitüpe tehti? Nende
nimetused?

Säng.

Milline oli magamisase vanasti? Kuidas nimetati magamis-lava? Kuidas nimetati seina külge tehtud magamisaset (labasäng, lausik, lantsik, labak jne.)? Kas tuntakse ahju kõrval erilist juurdeehitist, kus magati? Kuidas seda nimetati? Loetleda kõik kohalikus murdes olevad süngi erinimetused.

Milliseid süngitüüpe tunti? Kas oli tähenduslik vahe sõnadel: voodi, süng, ase, koiku, oetti jne.? Milles erinevus seisnes? Millised olid süngi jalad, ots- ja külglaudad, põhjalauad? Kuidas neid nimetati? Kas esines ka ristjalgadega ja raamsänge? Nende nimetused? Kas on teateid kanakuudist lava (süngi) all? Mis kujuline see oli? Kuidas seda nimetati?

Mis võeti magamisel peale katteks? Voodivaipade liike ja nimetusi?

Häll.

Hälli ja selle eritüüpide nimetusi. Kirjeldada vibuhälli. Hälli kere ehitus, nimetus. Kuidas nimetati riidest hälli puu-võru või raami, mis hoidis laiali koti suud? Kas tuntakse ka taldriku moodi hälli (riie vitsadest võru peal)? Selle nimetus? Laudkerega hälli töötlemine. Kas hälli põhilauad olid lahtised või olid augud põhjas? Kuidas neid nimetati?

Hällivibu tegemisest. Selle murdepäraseid nimetusi? Kuidas kinnitati vibu lakke ja häll vibu teise otsa? Vastavate kinnitusvahendite (nööride) nimetused? Kas oli nööri, millega häll liikuma tõmmati, erinimetus? Kuidas nimetati nööri otsa seotud keppi, mille abil võis jalaga hälli liikuma panna?

Kui häll põllule, heinamaale kaasa võeti, kuhu ta siis riputati? Oli sellel hällil siis erinimetus (tuulehäll jne.)? Millal hakkas levima jalashäll? Selle ehitusest? Oli sellel erinimetus?

Kirst.

Kirjeldada kirstu. Kas tuntakse sellel kohalikke erinimetusi? Mis otstarbeks kirstu kasutati (rõivaste, raha, ehete, vilja, jahu jne. panipaik)? Kirstu tüübid: katuskaanega kirst ja

kumera kaanega kirst. Nende erinimetusi? Kirstu osad ja nende nimetused. Kuidas nimetati püstloodseid otsasambaid, millede vahele lauad kinnitati? Kas kirstu kaas käis puu- või raudhingedel? Kuidas hingi nimetati? Mille abil hoiti ülal kirstu kaant? Kas oli kirstu sees (paremal või pahemal pool?) riiulitaoline kastjuurdeehitis? Selle otstarve, nimetus? Kuidas nimetati kirstu (parema) ääre küljes olevat kahest lauakesest väikest renni? Kirstu ja kirstu kaane ilustamisest. Milliseid ornamente kasutati? Ornamendikirjade nimetused?

Kast, kohver, kummut, kapp.

Kasti ja kohvri ehitusest. Nende otstarbest ja nimetustest. Millal ilmus kummut? Selle murdepäraseid nimetusi? Kummuti ehitus, üksikosad, nende nimetused (suhvlaadik, sahtel jne.)? Millal hakati kappe tegema? Milliseid kapi eriliike tunti (leivakapp, nurgakapp, piimakapp, riidekapp jne.)? Milles seisnes nende erinevus üksteisest? Kuidas neid kappe kohalikus murdes nimetati (nimetatakse)? Kapi ehitusest. Kas tehti see ühest (umbsest) puust või mitmest osast? Kapi üksikosade nimetused? Millest olid tehtud ukse hinged? Nende nimetused? Kas kapis oli riioleid? Kui palju? Nimetused?

Riiul.

Riiulite kujunemisest. Kuidas nimetati seinal olevat lauda, mis algselt täitis riiole aset? Millal hakati lauale panema küljelaudu ja karniise? Kuidas neid nimetati? Riiulite vanem ja kohapealne murdeline nimetus?

Kas riiul asetseb põrandal, seinal või rippus keset tuba talade küljes? Kuidas neid erinevaid riioleid nimetati? Kas tehti vahet seinakapi ja seinariiole vahel. Milles seisnes erinevus?

Muid sisustusvahendeid.

Nimetada ja kirjeldada muid sisustusvahendeid (varnad, peeglid, valgustusvahendid jne.). Nende otstarve (näit. varnad kirveste, lusikate, rõivaste jaoks jne.), nende asukoht ruumis,

nende esemete ja üksikosade murdepärased erinimetused? Millal võeti tarvitusele (kadus tarvituselt) üks või teine sisustusvahend?

Mis on varn, mis on nagi? Kuidas nimetati vastavat jalga, kuhu kinnitati peerg? Tulejala osad, nende nimetused? Kuhu koguti peeru otsast langevad söed?

Kirjeldada küünlajalgu, lühtreid. Lampide, nende erinevate tüüpide nimetused. Kartulilambid ja muud hädavahendid.

Kuidas kaunistati ruumi pidulikkude sündmuste puhul (pulmadeks, jaanipäeval jne.)? Kas tunti näarikroone, pulmakroone, pulmasarju jne.?

Nimetada veel teisi sisustise hulka kuuluvaid esemeid: varemini pajapuu ja -kook, vaibad, pühakujud ja -kapid, augujärid laste käima õpetamiseks, kellad jne. Iga eseme puhul anda selle täpne kirjeldus (kui võimalik, joonis), eseme ja selle osade murdeline nimetus jne. Märkida, millal üks või teine ese tarvitusele tuli, tarvituselt kadus.

Kas oli ruumides veel eriline „peremehenurk“? Kuidas seda nimetati? Selle asukoht ja otstarve?

Ruumide korrashoid ja puhastamine. Selleks tarvitataivate vahendite nimetused?

5. Kohaliku murde grammatika peajooni.

I. Häälikuõpetus.

1. Murde häälikuline koosseis.

Selgitada näidete varal, missugune on murde häälikuline koosseis. Eriti jälgida, kas esineb murdes:

- häälik *õ* (kui *õ-d* ei esine, missugune häälik vastab sellele, näit. Saaremaal *õ* [madal, avar *õ*] või *ö*; mõni, põllu, kõrvas);
- kõrisulghäälik (larüngaalklusiil, Võru- ja Setumaale omane järsku katkemist märkiv klusiil sõna lõpul, näit. *lehmä?* ja *lamba?* 'lehmad ja lambad', *toonnu?* 'toonud', *är?* 'ära');
- e* ja *i* vaheline täishäälik *i*, *o* ja *u* vaheline täishäälik *u*, *ö* ja *ü* vaheline täishäälik *ü*, näit. Lõuna-Eestis *tij* 'tee',

juuma 'jooma'; samuti ä ja e vaheline täishäälik e, näit. Saaremaal *pee* 'pää'; vene *ы* taoline häälik *i*, näit. Võrumaal *kijk*;

- d) peenendus (palatalisatsioon), näit. *selts*, *mängukašn*, *kašs*, *koňdid*, *pill* jne.

2. Sõnaalgu häälikud.

Jälgida, kas harilikus kõnes sõna algul tarvitatakse:

- a) *h*-häälikut (kas *ani* või *hani*, *obune* või *hobune*, *äšti* või *häšti*, *abe* või *habe* jne.);
- b) kaksikkonsonante (kas *raav* või *kraav*, *ragiseb* või *pragiseb*, *laas* või *klaas*, *lats* või *plats*, *repp* või *trepp* jne.);
- c) *v*-d täishäälikute o, ö, ü, u ees (kas *vööke* või *ööke*, kas *vokk* või *okk* jne.);
- d) *s* või *ts* häälikut (kas *sirk* või *tsirk*, *sig*a või *tsig*a, *songib* või *tsongib* jne.).

3. Esimese silbi pikad täishäälikud ja kaksiktäishäälikud.

- a) Jälgida, kuidas hääldatakse 1. silbi pikki täishäälikuid:

kas *aa* või *oa*, *ua*: *maa* ~ *moa* ~ *mua*, *ka* ~ *koa* ~ *kua*;

kas *ee* või *ie*, *iä*: *mees* ~ *mies*, *keegi* ~ *kiäki*;

kas *oo* või *uo*, *ua*: *toob* ~ *tuob*, *soo* ~ *suo*;

kas *öö* või *üö*, *üä*: *söob* ~ *süob*, *töö* ~ *tüö*;

kas *ää* või *ea* (*eä*), *ia* (*iä*): *pää* ~ *pea* ~ *pia*, *väärt* ~ *veart*;

kas *üü* või *ii*: *müüb* ~ *müib*, *püüab* ~ *püijab* jne.

- b) Märkida, kuidas hääldatakse 1. silbi kaksiktäishäälikuid:

kas *ae* või *ai*: *aeg* ~ *aig*, *vaenlane* ~ *vainlane*, *laev* ~ *laih*; *naene:näisi* või *naine:näisi* jne.;

kas *oe* või *ue* või *oi*: *poeg* ~ *pueg* ~ *poig*, *koer* ~ *kuer*;

kas *oi*, *ui*, *äi*, *öi* või *oe*, *ue*, *äe*, *öe*: *koib:koiva* ~ *koib:koeva*;
kuiv:kuiva ~ *kuiv:kueva*, *käik:käigu* ~ *käik:käegu*,
sõimama:sõimata ~ *sõimama:sõemata*;

kas *äi*, *öi* või *äü*, *öü*: *täis* ~ *täüs*, *leidma* ~ *lõidma* ~ *lõüdmä*.

c) Märkida ka teisi erinevusi kirjakeelest 1. silbi täishäälikuis, näit.

aa) *pära ~ pera, enam ~ änam, mets ~ mõts, otse ~ õtse, vale ~ võle* jne.;

bb) *pigistab ~ piigistab, kavatseb ~ kaavatseb, manitseb ~ maanitseb, avaldab ~ aavaldab* jne.

4. Esimese ja teise silbi piiril olevad kaashäälikud.

Jälgida, kuidas tarvitatakse järgmisi kaas- ja liitkaashäälikuid:

kas *ng* või *ηη*: *kangas ~ kaηgas, lõngad ~ lõηgad, langu ~ laηgu*;

kas *st* või *ss*: *lašta ~ lašsa, istutama ~ issutama*;

kas *ht* või *tt* või *st*: *kõht ~ kõtt ~ kõst, vaht ~ vatt, tehti ~ tetti, ahtma ~ atma*;

kas *tk* või *kk(k)*: *pitk ~ pikk, pitkne ~ pikne, sõtkuma ~ sõkkuma, jätkama ~ jakkama, kiikuma, iikema, katki* jne.;

kas *ks* või *ss(ts)*:

a) *maksma ~ mašma, peksma ~ pešma, jooksen ~ joosen, uks ~ uss, oksad ~ ossa*;

b) *üks ~ ütš, kaks ~ kats, läks ~ läts*;

c) *juuksed ~ juussed, katusel ~ katuksel, jalased ~ jalaksed, varesed, soomused* jne.

kas *laps* või *lašs*, *küpsetama* või *kütsätämä, lüpsma* või *nüšma*;

kas *odra* või *ohra, kedrata* või *kehrada, naela* või *naula* või *nagla, sõela* või *siula* või *sõgla*;

kas *välja* või *välla, nalja* või *nalla*;

kas *kõva kivi* või *kõba kibi, kevade* või *kebade* jne.

Märkida ka igasuguseid teisi erinevusi kirjakeelest, mis esinevad esimese silbi lõpul või esimese ja teise silbi piiril olevates kaashäälikutes, näit.

seni ~ senni, ometi ~ ommeti, õrs ~ õrss, põrsad ~ põrssad, pilv ~ pili, kasv ~ kasu, latv ~ ladu jne.

5. Järgsilpide täishäälikud.

Jälgida, kas murdes esineb

- a) vokaalharmoniat (s. o. kui esimeses silbis on eesvokaalid, siis järgsilpides on ä, ü, näit. *mädänü, vällä, vedämä, esä, helü, heittä* jne.);
- b) järgsilpides o-d, näit. *talo, kodo, varjo* all (heina) *kulo, kohos* jne.;
- c) järgsilpides õ-d, näit. Võrumaal: *kõnõlõma, tulõva, noorõ, olõ 'olen', pujanõkõ 'pojakene'* jne.;
- d) järgsilpides kaksiktäishäälikuid, näit. *vaenlasi, väikeisi, haruldasi, varblasi, mesilasi* jne.

6. Astmevaheldus.

Jälgida, missugusel kujul esineb astmevaheldus järgmistes rühmades:

- a) *vaga:vaa (~vaga), naga:naa, vagu:vao (~vau), magu:mao (~mau), siga:sea (~sia), viga:vea (~via), nuga:noa (~nuu), lugu:loo (~lõu), nägu:näo (~näu)*;
- b) *sada:saja (~saa), rada:raja (~raa), pada:pajas (~paas), sadu:saju (~sao, sau), madu:mao (~mau), rida:reäs (~rias), sõda:sõja (~sõa), mäda:mäda (~mää), pidu:peo (~piu), küdema:kõeb (~küdeb~küeb), süsi:sõe (~süe)*;
- c) *raba:raba (~rava), tõbi:tõve, tuba:toa (~tua), uba:oa (~ua), kubu:koo (~kõu), kibu:keo (~kibu)*;
- d) *lõõg:lõas (~lõõgas), pood:poe (~poodi), haug:havi (~haue~haugi), aeg:aja (~aea), poeg:poja (~poea), luud:luua (~lõuua), raud:raua (~ravva), liud:liua (~lõuua), laid:laiu, peig:peiu, uus:uue (~uõve), täis:täie (~täije~täõve), leib:leiva (~leua~leba), püüdma:püüan (~püijan~püõvõn)*;
- e) *selg:selja (sella), nälg:nälja (~nälla), külg:küljed (~külled~küiled), telg:telje (~telle~teile), sülgama:süljata (~süllata), särg:särje (~säre), märg:märja, kärg:kärje* jne.;
- f) *kõul:kooli, sõjn:seene, püür:põõra, sõul:suala, miil:miäle* jne.

II. Vormiõpetus.

1. Käändsõnad.

Käändsõna-vormistiku ülevaate koostamisel püütagu üles märkida noomeni igast tüübist võimalikult kõik murdes esinevad vormid. Selleks on otstarbekas käsitletava sõna kohta juttu vesta keelejuhiga ja üles märkida vajalikud sõnavormid ühes lausenäidetega. Lausenäidetest on lihtne sobivaid sõnavorme vastava käände kohale käänamistabelisse paigutada. Lausenäited aga kirjutatagu eraldi lehtedele, märkides peale vastava küsitlussõna (joon alla!) ja küsitlussõna järele kirjutades kõik murdepärasemad ja ilmekamad laused, mis keelejuhilt kirja pandud vastava sõna küsitlemisel. Need laused on väärtuslikuks keeleliseks materjaliks, mis näitavad iga käändsõnavormi tähendust ja esinemist lauses.

Sõnavorme, mida ei ole saadud vabas vestluses keelejuhiga, tuleb keelejuhilt kaudselt küsitleda, kasutades selleks käänete küsimusi. Iga sõna käänamistabel esitatagu võimalikult eraldi lehel, märkides alguses käändenimetused (võib lühendatult), selle järel ainsuse ja siis mitmuse vormid. Kõiki murdes leiduvaid käändevorme esitavaid käänamistabeleid on soovitatav teha võimalikult igast sõnatüübist, või vähemalt kõigist neist tüüpsõnadest, mis alamal sõnaloendis on antud sõrendatult.

Kui mõni kääne vanemas murdekeeles puudus, siis jäetagu see märkimata. Juhul, kui vanem põlv tarvitab mõnd käänat teisiti, kui see praegu keskealise põlvkonna murdekeeles esineb, siis märgitagu keskealise põlvkonna tarvitamisviisi sulgudes tabelis olevale vanemale keelevormile juurde, näit.

osast. pesädä (pesä)
sisseütl. sodaje (soda) jne.

Käänded esitatagu järgmises järjekorras:

Nimetav — kes? mis?
Omastav — kelle? mille?
Osastav — keda? mida?
Sisseütlev — kellesse? millesse? kuhu?

Seesütlev	— kelles? milles? kus?
Seestütlev	— kellest? millest? kust?
Alaleütlev	— kellele? millele? kuhu?
Alalütlev	— kellel? millel? kus?
Alaltütlev	— kellelt? millelt? kust?
Saav	— kelleks? milleks?
Olev	— kellena? millena?
Rajav	— kelleni? milleni?
Kaasaütlev	— kellega? millega?
Ilmaütlev	— kelleta? milleta?
Viisiütlev	— kuidas?

Alamal on antud sõnad, millede käändevorme tuleks küsitleda. Tingimata kõik murdes leiduvad vormid tuleks märkida sõrendatult antud sõnadest; teistest sõnadest tuleks anda ainult peavormid, s. o. nimetav, omastav, osastav ja sisseütlev nii ainsuses kui mitmuses. Sulgudes olevad sõnad on antud täienduseks, et sel korral, kui mõnest sõnast on raske üht või teist vormi saada, siis neid vorme võidakas asendada sulgudes oleva sõna vastava vormiga (näit. küsitleda seesütlev sõnast tõrs, kui seda raske on küsitleda sõnast vars).

Käändsõnad:

maa (pea), koi (või);
 pesa (muna, talu), nimi (lävi, süli);
 sõda (uba, rida), jõgi, vagu (tugi, regi);
 varss, leht (jalg, nui, poiss), jõud (lõõg), soe, padi;
 sõber (ader, teder);
 nael (sõel, pael), koer, rohi, õlu;
 veri (uni, lumi);
 pere (vene, vale); piiga (neitsi);
 käsi (susi, vesi, süsi); uus;
 vars (õis, köis, pars, tõrs); kaas (küüs, laas);
 keel (tuul, joon, hiir);
 teine, inimene (naine, roheline);
 võitlus (põhjus);
 mees, laps, võsastik (raiesmik, laevastik, kirjanik), ohvitser;
 riie (hoone, murre);

kinnas (varas), põrsas, rukis (lammas);
 tütar (küünal, aken);
 liige (seeme, võti, kümme);
 ase (süda, habe);
 veski, aasta (julge, haige, söönu), aus (õel);
 jõukas (takjas), armas;
 kangur (rõõmus, korsten, vaagen), raudne alasi (vaikne sadam);
 kurat, vikat, pime (tihe, jäme);
 kolmas (neljas);
 vanem, madalam, rätsep (tuulik);
 õnnetu (väeti, inetu), labidas, jutukas;
 vennas, käis (veis, juus);
 vaene, punane, rebane, oras (petis).

Jälgida ka murdepärast asesõnade tarvitamist ja märkida peavormid sõnadest: sina, tema, see, too, kes, mis, ükski, miski. Võimalikult kõik vormid märkida sõnadest mina ja keegi.

Käänamistabelitele lisaks on soovitav märkida, missugused on murdes tarvitataivate käänete endised ja praegused lõpud, eriti silmas pidades

- a) ainsuse osastavat (kas lõpp *-d* või *-t* üldisem, näit. *raamatut* või *raamatud*, *nummerd* või *numbrid* või *numbrit*, *aset* või *aset* — vastavalt tüüpidele);
- b) ainsuse sisseütlevat (kas lõpp *-je*, *-se*, *-sse*, kas *mèrre* või *mèrde* või *mere*, *juure* või *juurde*, kas *maha* või *maaha* jne.);
- c) ainsuse seesütlevat (kas *nurgas* või *nurkas*, *paadis* või *paatis*, *metsas* või *metsas*, *poes* või *poõdis*, *käes* või *kääs* või *käen* või *kähen* jne.);
- d) ainsuse alaleütlevat (kas *-le* või *-lle*: *ligemale* või *ligemalle*, *kaügele* või *kaügelle* jne.);
- e) saavat (kas *-ks*, *-ss*, *-s*, *-st*, *-se*, näit. kas *suuremaks* või *suuremast* või *suuremas* jne.);
- f) ilmaütlevat (kas *-ta* või *-da*: näit. *redelita* või *redelida*);
- g) mitmuse omastavat (kas *-te*, *-de* või lõputa omastav: kas *rumalate* või *rumalade*, *loõmade* või *loõmide* või *loõmi*, *silmade* või *silme* või *silmi* jne.);

h) mitmuse osastavat (kas *-id, -si, -i, -u, -e, -a*, näit. kas *aigid* või *aiged*, *paremaid* või *paremid* või *paremi*, *kivisi* või *kive* või *kiva* jne. — vastavalt tüüpidele).

Käänamise puhul püütagu ka jälgida, missugust mitmust enamasti murdes tarvitatakse, kas *de*-mitmust (*jalgades*, *loomad*; *raamatutest*) või *i*-mitmust (*jalus*, *loomil*, *raamatuil* või *raamatil*) või *e*-mitmust (*jalgel*, *lindel*, *härjel* jne.).

Om adussõnadest püütagu märkida ka mõningate omadussõnade komparatsiooni (ühes omastavaga), näit.

algvõrre: *suur, suure*;

keskvõrre: *suurem (suuremb ~ suurep)*; *suurema (suuremba ~ suurepa)*;

ülivõrre: *kõige suurem, kõige suurema*.

Küsitltagu võrdlemist järgnevatest omadussõnadest: *kõva*, *arg*, *uus*, *hall*, *järsk*, *lage*, *haige*, *võõras*, *kallis*, *rahutu* (õnnetu).

Arvsõnade puhul märgitagu, kuidas nimetatakse kohalikus murdes:

a) põhiarve 1—25, 1949, 12937 (märkida ka omastav);

b) murdarve $\frac{1}{4}$, $\frac{2}{3}$, $1\frac{1}{2}$, $2\frac{1}{2}$;

c) järgarve 1.—25. ja 1949. a. (ka omastav).

2. Pöördõnad.

Pöördõnade vormistiku küsitlemine toimugu samuti kaudselt. Ka siin lähtutagu võimaluse korral lausest. Püütagu märkida kõige vanema põlvkonna keelt, kusjuures sulgudes lisandatagu keskmise põlvkonna keelisi erijooni. Otstarbekas on küsitleda paralleelselt jaatava ja eitava kõne vorme. Eriti oluline on eitava kõne märkimine juhtudel, kui eitussõna pöördub (mina tulen ~ en tule jne.).

Küsitlemisel on soovitav arvestada järgmist järjekorda:

Isikuline tegumood.

Kindel kõneviis.

Olevik, kõik pöörded jaatavas ja eitavas, näit.:

ma loen

me loème

sa loed

ei loe

te loete

ei loe

ta loeb

nad loevad

Lihtminevik (pöörded samuti: lugesin jne.).

Täisminevik (olen lugenud jne.).

Enneminevik (olin lugenud jne.).

Tingiv kõneviis.

Olevik (loeksin jne.).

Täisminevik (oleksin lugenud jne.).

Käskiv kõneviis.

Olevik (loe, lugegu, lugegem, lugege, lugegu, ära loe, ärgu lugegu jne.).

Täisminevik (olgu lugenud; harilikult murdes ei esine).

Kaudne kõneviis.

Olevik (näit. lugevat, lugeda, lugema, lugeva).

Lihtminevik (olevat lugenud, lugenuvat jne.).

Enneminevik (olnud lugenud).

Tegevusnimed.

1. ma-, mas-, mast-, mata-tegevusnimi (lugema, lugemas jne.).

2. da-, des-tegevusnimi (lugeda, lugedes).

Kesksõnad.

Oleviku kesksõna (lugev).

Mineviku nud-kesksõna (lugenud).

Tegijanimi (lugeja).

Teonimi (lugemine).

Umbisikuline tegumood.

Kindel kõneviis.

Olevik (loetakse, ei loeta).

Lihtminevik (loeti, ei loetud).

Täisminevik (on loetud, ei ole loetud).

Enneminevik (oli loetud, ei olnud loetud).

Tingiv kõneviis.

Olevik (loetaks, ei loetaks).

Täisminevik (oleks loetud, ei oleks loetud).

Käskiv kõneviis.

Olevik (loetagu, ärgu loetagu).

Täisminevik (olgu loetud, ärgu olgu loetud).

Kaudne kõneviis.

Olevik (loetavat, ei loetavat).

Lihtminevik (loetud).

Täisminevik (olevat loetud, ei olevat loetud).

Enneminevik (olnud loetud, ei olnud loetud).

Tegevusnimi: loetama.

Kesksõnad.

Oleviku kesksõna (loetav, mitteloetav).

Mineviku tud-kesksõna (loetud, mitteloetud).

Kõik murdes esinevad pöörd sõnavormid antagu sõnadest, mis järgnevas loendis on sõrendatud. Teistest pöörd sõnadest antagu ainult peavormid, nimelt järgmised: ma-tegevusnimi, da-tegevusnimi, kindla kõneviisi oleviku ainsuse ja mitmuse 3. pööre, lihtmineviku ainsuse 1. või 3. pööre, nud- ja tud-kesksõna, umbisikulise tegumoe olevik (kse-olevik) ja tegijanimi.

Pöörd sõnad, mida küsitleda tuleb, on järgmised:

j o o m a, k ä i m a, s ö ö m a, k e e m a;

l u g e m a, p ö l e m a, p a l u m a, m a g a m a, s i b l i m a;

õ p p i m a, k u k k u m a, l ö p p e m a, k a a l u m a;

t u l e m a, p a n e m a, s u r e m a, o l e m a, p e s e m a;

t e g e m a, n ä g e m a;

s a a t m a, n u t m a, a n d m a, t ö s t m a;

t e a d m a, s ö u d m a, h o i d m a, p ü ü d m a;

n a e r m a, p ö ö r m a, l a u l m a, s e i s m a, t ö u s m a;

l a s k m a, j o o k s m a;

j ä t m a, k ü t m a, v ö t m a;

h a k k a m a, t ö m b a m a, p e l g a m a, k e e l a m a, k i u s a m a;

o o t a m a, a i t a m a, n ä i t a m a;

õ m b l e m a, t a p l e m a, v ö i t l e m a, m a a d l e m a;

k õ n e l e m a, r a b e l e m a, ü t l e m a, m ö t l e m a;

m u r d u m a, k a l d u m a, l ö h k e m a, k a o t a m a;

k i r j u t a m a, p a r a n d a m a, a r m a s t a m a, m u r e t s e m a.

Pöörd sõnade puhul püütagu jälgida, kas vastavas murdes tarvitatakse:

a) enam *si-* või *i-*lihtminevikku (*kirjutasin* või *kirjutin*, *kuulsin* või *kuulin*);

- b) *da*-tunnusega või tunnusetä tegevusnime (*kirjutata* või *kirjutada* või *kirjuta*, *istuda* või *istu*);
- c) *nud-* või *nd-* või *n-lõpulist*, *tud-* või *tu-* või *t-lõpulist* kesksona (kas *istunud* või *istund*, *loetud* või *loetu* jne.; kas *rabelenud* või *rabelnud*);
- d) kas oleviku 3. pöördes *teeb* või *tege*, *künnavad* või *küündvad* jne.;
- e) kas tingivas kõneviisis pöördelõppe tarvitatakse või mitte (kas *ma oleksin* või *oleks*, *olessi* või *oless*);
- f) kas umbisikulise tegumoe oleviku eitav kõne on nõrga- või tugevaastmeline (*ei sööda* või *süüa*, *ei pañda* või *panna*, *ei tulda*, *olda*, *lõõda* jne.);
- g) missugune on käskiva kõneviisi ains. 2. pööre eitavas kõnes, kas *ära mine*, *ära mingu*, *ära minna* või kuidagi teisiti;
- h) missugune on kaudse kõneviisi tunnus (kas *tulevat*, *tulla*, *tulna*, *tulema*, *tuleva*, *tulev* või veelgi teisiti; esitada ühes lausenäidetega);
- i) kas tuntakse isikulist passiivi, näit. kas

<i>ma kutsutan</i>	või	<i>mind</i>	} <i>kutsutakse</i>
<i>sa kutsutad</i>		<i>sind</i>	
<i>ta kutsutakse</i>		<i>teda</i>	
<i>me kutsutame</i>		<i>meid</i>	
<i>te kutsutate</i>		<i>teid</i>	
<i>nad kutsutavad</i>		<i>neid</i>	

Kas *ma kutsutin* või *mind kutsuti* jne.

3. Abisõnad.

Jälgitagu, missuguseid määrsõnade liiteid tarvitatakse murdes,

- a) kas *-sti*, *-ste*, *-st* või *-he* (kas *hästi* või *häste*, *rumalasti* või *rumalaste* või *rumalast* jne.);
- b) kas *-mini* või *-mine* (*paremini* ~ *paremine*);
- c) kas *-ti*, *-li* või *-te*, *-le* (*ometi* ~ *omete*, *pikuti*, *põlvili* jne.).

Kuidas on murdes sõnad:

- a) eile, täna, homme, varsti, nüüd, öösi, ikka, ammu, kaua, tunaeile, praegu;
- b) ees, eest, ette, üles, üleval e. ülal, ülevalt e. ülalt, siin, siia, siit, seal, sinna, sealt, kuskil, kuskilt;
- c) väga, liiga, peaaegu, ainult, muidugi, vististi jne.

III. Lauseõpetus.

Lauseõpetuse alal jälgitagu järgmisi küsimusi.

1. Õeldise ühildumine alusega.

Lause aluseks on

- a) arvsõna (kolm meest *läks* või *läksid* laadale, kõik viis last *käib* või *käivad* koolis);
- b) hulka, määra märkiv sõna (hulk inimesi *kogus* või *kogusid* või *kogunesid* kokku, muist loomi *sõi* või *sõid* metsas, salk töölisi *läks* või *läksid* metsatöölile);
- c) sõna rahvas (teistre rahvas *läheb* või *lähevad* heinamaale, rahvas *tuli* või *tulid* kokku);
- d) *da*-tegevusnimi (õeldiseks *tulema*) (need tööd *tuleb* või *tulevad* ära teha, katused *tuleb* või *tulevad* sügiseks ära parandada).

2. Nimisõnalise õeldistäite tarvitamine.

Kas õeldakse: need on meie küla *mehi* või *mehed*, oleme *kohalikke elanikke* või *kohalikud elanikud*, Mikk on kolmanda klassi *õpilasi* või *õpilane*. Kui mõlemad konstruktsioonid tuttavat, siis selgitada tähenduslikke erinevusi.

3. Sihitise tarvitamine.

- a) Sihitis pöörd sõnade *nägema*, *kuulma*, *märkama*, *tundma* jt. meeltetegevust märkivate verbide puhul (nägin laadal oma *õde* või *õe*, kuulsime *üht kõmakat* või *ühe kõmaka*, silmasin rahva hulgas *Marit* või *Mari*, tundsin rinnus *pistet* või *piste*);

- b) sihitis *da*-tegevusnime laiendina:
- aa) kavatsen *selle raamatu* või *seda raamatut* läbi lugeda, tahan *naise* või *naist* võtta, ta arvas paremaks *jutu* või *juttu* lõpetada;
 - bb) tal tekkis kavatsus oma *töö* või *tööd* ennetähtaegselt lõpetada, mul on lootus oma *töö* või *tööd* täna lõpule viia, Peetril tuli tahtmine *terve põld* või *tervet põldu* üksinda üles künda, vallal on soov *uus rahvamaja* või *uut rahvamaja* ehitada;
 - cc) kas ma lasen *mehe* või *meest* sisse tulla, isa palus *Juhani* või *Juhanit* koju tulla;
- c) sihitiseks isikuline või enesekohane asesõna (sõbrad kutsusid *mind* või *minu* kaasa, ta ähvardas *sinu* või *sind* maha lüüa, pagan *teda* või *tema* võtaks, susi *sind* või *sinu* söögu, ta kukutas *enda* (*enese*) või *end* (*ennast*) aknast alla);
- d) sihitiseks hulka määrav sõna (ostsin *vaka* või *vakk* kartuleid, jõime *pudeli* või *pudel* õlut, vedasime kohale *koorma* või *koorem* heinu).

Kui on tarvitusel nii üks kui teine vormidest, kuid erinevas tähenduses, siis selgitatagu ka tähenduslikku vahet.

4. Määruse tarvitamine.

- a) Ajamääruse kääne (küsimusele kui kaua?) (olin *kogu päeva* või *kogu päev* valves, ootasin *hulga* või *hulk* aega, lamasin *terve nädal* või *terve nädala* haigevoosis, olin *päev* otsa või *päeva* otsa kodus).
- b) Tegijamääruse kääne (küsimusele: kelle poolt, kellelt, kellest on miski tehtud?) (ta seisis nagu *pikse* või *piksest* rabatud, puu oli *tormi* või *tormist* murtud, supp oli *perenaise* või *perenaisest* või *perenaiselt* keedetud; isa laskis *pojal* või *poega* hobuse ette rakendada, ma lubasin *tal* või *teda* tööle tulla, ta käskis *vanamehel* või *vanameest* ära minna).
- c) Predikatiivadverbiaali ainsus või mitmus (juuksed läksid *halliks* või *hallideks*, haned söödeti *rammusaks* või *rammusateks*, kõik lapsed muutusid *virgaks* või *virkadeks*).

5. Täiendi ühildumine.

Kas

preemiaid anti *hoolsatele töolistele* või *hoolsate töolistele*, nüüd peetakse lugu *vanadest inimestest* või *vana inimestest*, kõneldi *lahkunud kangelastest* või *lahkunutest kangelastest*, määratseb *joobnud peast* või *joobnust peast* jne.

6. Lisandi ühildumine.

Kas

ta on *kingsepp* Soinaste või *kingsepa* Soinaste hea sõber, otsisin oma *venda* Jaani või *vend* Jaani, *tädi* Annast või *tädist* Annast kõneldakse head; loeme *ajalehte* „Rahva Hääl“ või *ajalehte* „Rahva Häält“ või *ajaleht* „Rahva Häält“.

Jälgida ka teisi süntaktilisi nähtusi, mis erinevad kirjakeelest, näit. kas nägin teda *kasvamas* või *kasvavat*, kuulsin kedagi *hiilimas* või *hiilivat*, ta tuli koosolekule *ärritatult* või *ärritatuna* jne. Samuti silmas pidada ka sõnajärjekorra küsimusi, näit. *kui me koju tulime, nägime...* või *kui me tulime koju, nägime...* jne.

Kohaliku murde grammatika koostamisel võib küsimisel abivahendina kasutada ka tavalisi kooligrammatikaid, silmas pidades seejuures eriti neid jooni, mis erinevad kirjakeelest. Murdejoonte jälgimisel pandagu eriliselt tähele eri põlvkondade (vanema, keskmise, noorema) keelелиs erinevusi.

Sisukord.

	Lk.
I. Sissejuhatavat	3
II. Kogumistöö üldjuhend	6
III. Küsitluskavad	16
1. Sepp	16
2. Rätsep	18
3. Saun	20
4. Endisaegse eesti elamu sisustis	23
5. Kohaliku murde grammatika peajooni	27

Vastulav toimetaja A. Kask.

Tehniline toimetaja H. Seletus.

Ladumisele antud 30. IX 1949. Trükkimisele antud 27. X 1949. Paberi kaust 61 × 86. $\frac{1}{16}$. Trükipoognaid 2 $\frac{1}{2}$. Autoripoognaid 2,13. Arvestuspoognaid 2,14. MB 05284. Laotihedus trpg. 39.500. Tiraaž 2200. Trüki-koja tellimus nr. 2562. Trükikoda „Hans Heidemann“, Tartu, Vallikraavi 4.

Инструкции для сбора материалов по эстонскому языку.
На эстонском языке.
Эгосиздат „Научная Литература“, Тарту.

Hinnata.

A-18078
II

TÜ RAAMATUKOGU



1 0300 00439640 6